

2-майруза: «Ривожланган мамлакатларда озиқ-овқат хавфсизлигининг таъминланиши. Ривожланаётган мамлакатларида аграр сиёсатда озиқ-овқат хавфсизлиги».

Режа:

1. Ривожланган мамлакатлар аграр сиёсатини амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятлари, восита ва механизмлари.
2. Ривожланган мамлакатлар аграр иқтисодиётини тартибга солишдаги асосий вазифалари.
3. Ривожланаётган мамлакатлар аграр сиёсатини амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятлари, восита ва механизмлари.
4. Ривожланаётган мамлакатлар аграр иқтисодиётини тартибга солишдаги асосий вазифалари.

Ҳар бир мамлакат иқтисодиётида аграр соҳанинг ўзига хос ўрни мавжуд. Чунки аграр тармоқ мамлакат аҳолисини муҳим озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабини қондириш асосидир. Ривожланган мамлакатлар аграр тармоқларини ўрганиш шуни кўрсатадики, бу мамлакатлар қишлоқ хўжалиги умумий иқтисодиёт тармоқларида кам улушни ташкил қилади, аммо бу билан қишлоқ хўжалигининг иқтисодиётдаги ўрни йўқолиб қолмайди. Умуман олганда, ривожланган мамлакатлар аграр сиёсатини ўрганишни 3 гуруҳга бўлиб ўрганиш лозим деб ҳисоблаймиз.

Улар қуйидагича гуруҳланади:

1. Биринчи гуруҳга Европа Иттифоқи давлатлари киради, бу давлатлар аграр сиёсатларининг хусусиятлари шундай нозик ва мустаҳкам тузилганки, ҳали аграр сиёсат амалиётида улардан ўтадиган мукамал тизим яратилмаган;

2. Иккинчи гуруҳга АҚШ ва Канада қишлоқ хўжалигини киритиш мумкин, улар аграр сиёсати хусусиятлари бир-бирига жуда ўхшаш бўлганлиги учун АҚШ аграр сиёсати мисолида унинг моҳиятини очиб беришга ҳаракат қиламиз;

3. Япония аграр сиёсати. Бу мамлакат қишлоқ хўжалигининг ҳам ўзига хос жиҳатлари борки, уларни ўрганиш ҳам ўрганувчиларни анча мушоҳада қилишга чорлашига шубҳа йўқ. Ривожланган мамлакатлар аграр сиёсатларига баҳо беришни алоҳида-алоҳида кўриб чиқишни лозим топдик, бу саволда эса умумий ўхшаш жиҳатларига эътибор қаратамиз. Ривожланган мамлакатлар аграр тармоғини ўрганиш уларнинг қуйидаги ўзига хос умумий томонлари борлигини кўрсатади:

- аграр иқтисодиёт ривожланиши асосан юқори унумдорликка эга қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариши, юқори сифатли қайта ишлаш ва озиқ-овқат саноати ишлаб чиқаришига асосланади;
- аграр иқтисодиёт юқори даражада такомиллашган агросаноат интеграциясига бирлашган;
- аграр иқтисодиёт ривожланиши илмий ҳажм юқори бўлган технологиялар, биотехнология ва информатика каби юқори унумли ва экологик тоза технологияларга асосланган;
- ишлаб чиқарувчилар капитал қўйилмалари унумдорлигини оширишда ишлаб чиқаришдаги моддий-техник элементларнинг роли пасайиб, уларнинг ўрнига биологик омилларнинг кўпроқ рол ўйнаётганлиги;
- қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришида капитал сиғимининг пасайиб меҳнат унумдорлигининг ошаётганлиги.

Кейинги йилларда ривожланган мамлакатлар иқтисодиётида аграр тармоқнинг улуши анча пасайганлигини кўришимиз мумкин. Масалан, 2012 йилда АҚШда бу кўрсаткич 2% ни ташкил қилган бўлса (1960 йилда 20% бўлган), Европа Иттифоқи давлатларида ўртача 3-4% ни ташкил қилган. Бу мамлакатлар аграр иқтисодиётининг мустаҳкам ривожланишини таъминлаган аграр сиёсат шартлари қуйидагилар ҳисобланади:

- аграр иқтисодиётда ривожланган АСМ тизимининг мавжудлиги;
- ишлаб чиқаришнинг фермерлик тизимида ташкил қилинганлиги;
- давлат томонидан тартибга солишнинг мукамал тизими ишлаб чиқилганлиги;

- қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига илмий-техника ютуқларининг тижорат асосида жорий қилиш ва илмий ишларни мукамал ташкил қилишнинг юқори натижавийлиги.

Ривожланган мамалакатлар иқтисодий ривожланишига ва аграр тармоқнинг ҳам бозор қонунлари асосида такомил ривожланишига замонавий йирик худудий савдо блокларининг шаклланиши ва ривожланиши ҳам катта таъсир кўрсатади.

Ривожланган мамлакатлар ва уларнинг ҳамкорлари иқтисодий ҳамкорлигини таъминловчи асосий иқтисодий блоклари сирасига кўйидагиларни киритиш мумкин:

1. Европа Иттифоқи;
2. Шимолий Америка эркин савдо келишуви (НАФТА);
3. Европа очиқ савдо ассоциацияси (ЕАСТ);
4. Осиё-Тинч океани иқтисодий ҳамкорлиги (АИЭС);
5. Меркосур (Бразилия, Аргентина, Парагвай, Уругвай);
6. Жанубий Африка ривожланиш қўмитаси (САРК);
7. Ғарбий Африка иқтисодий ва валюта иттифоқи (ЮЭМОА);
8. Анд пакети;
9. Жаҳон Савдо Ташкилоти (WTO).

Бундай иқтисодий блокларнинг ривожланиши мамлакатлар ва улар билан ҳамкорлик қилувчилар

иқтисодиётини, шу жумладан аграр секторини глобаллашув жараёнларини тезлаштирмоқда.

АҚШ аграр сиёсатининг хусусиятлари

АҚШ иқтисодиётида қишлоқ хўжалиги муҳим ўрин тутадиган тармоқлардан бири ҳисобланади. АҚШ қишлоқ хўжалиги ҳам бошқа ривожланган мамлакатлар сингари ривожланган агросаноат тизимига эга. Бу тизим мамлакатга 1960 йиллардан бошлаб ривожлантирила бошлаган. Мамлакат АСМ ташкилий таркиби 3 та соҳадан таркиб топган. Биринчи соҳа қишлоқ хўжалиги учун ишлаб чиқариш воситалари етказиб берадиган ва

моддий-техник хизмат кўрсатишни ўз зиммасига олади (тракторсозлик, қишлоқ хўжалик машинасозлиги, кимё саноати, озуқа саноати, ҳайвонлар фармацевтикаси саноати, уруғчилик саноати).

Иккинчи соҳага қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг ўзи киради. Учинчи соҳага эса функцияси қишлоқ хўжалик маҳсулотларини истеъмолчига етказиб бериш билан боғлиқ бўлган тармоқлар, яъни, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш, сақлаш, етказиб бериш ва сотиш билан боғлиқ бўлган тармоқлар киритилади. Бу тармоқлар сирасига озиқ-овқат саноати, тара ва омбор хўжалиги, транспорт, озиқ-овқат маҳсулотларини улгуржи ва чакана савдо қилиш, умумий овқатланиш қабиларни киритиш мумкин.

АҚШ қишлоқ хўжалигида давлатнинг таъсири жуда каттадир ва буни улар озиқ-овқат маҳсулотларига талабни шакллантириш, ички аграр бозорни жаҳон бозори билан мустаҳкам алоқадалиги, шунингдек, жуда катта миқдордаги ўрта ва кичик товар ишлаб чиқарувчиларнинг мавжудлиги билан изоҳлашади.

Мамлакат аграр сиёсатининг асосий йўналишларига қуйидагилар киради:

- қишлоқ хўжалик ишлаб чиқарувчилари даромадларини кафолатланган баҳолар орқали қўллабқувватлаб туриш;
- қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариш инфраструктурасини қуриш ва ривожлантириб бориш (йўл қурилиши, мелиоратив объектлар,
- электрлаштириш ва телефонлаштириш, омбор бинолари);
- фермерларга кредит хизматини кўрсатиш;
- қишлоқ хўжалиги ўқиши, илмий тадқиқотлар натижаларини амалиётга тадбиқ қилишни ташкил қилиш ва молиялаштириш;
- ер ва сув ресурсларини муҳофаза қилиш;
- озиқ-овқатлар сифати ва атроф-муҳитнинг ҳолати бўйича назоратни амалга ошириш;
- озиқ-овқат маҳсулотлари экспорти ва импортини тартибга солиш.

Қишлоқ хўжалигининг мамлакат иқтисодиётида улуши анча паст бўлсада, давлат томонида унга кўрсатилаётган ёрдам ҳажми анча каттадир. Умуман мамлакат бўйича 50 % ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар баҳоси давлат томонидан қўллаб-қувватланади, бу кўрсаткич маккажўхори учун 100% ни, ғалланинг 33% ини, пахтанинг 50% ини қамраб олади. АҚШ қишлоқ хўжалиги иқтисодиётнинг ривожланишида кейинги 20 йилда энг асосий омил илмий-техника прогресси бўлди. Жаҳон аграр фанида асосий ўринни АҚШ эгаллайди, унда барча аграр соҳа олимларининг 2/3 қисми фаолият кўрсатади ва барча аграр фанга сарфланадиган маблағларнинг 80 % ини ташкил қилади. Аграр фанини ривожлантиришда асосий ролни давлат ўйнайди. Урушдан кейинги йилларда давлат аграр тармоқ фани харажатларининг 50% ини молиялаштирган бўлса, ҳозирги пайтда бу кўрсаткич 35% ни ташкил қилади. Умуман, давлатнинг аграр сиёсатдаги таъсирини қуйидаги фаолиятларда ифодалаш мумкин:

- давлат интеллектуал мулкни патентлаштириш, лицензиялаш, ҳалқаро келишувлар орқали ҳимоя қилади;
- маҳсус давлат тадбиқ қилиш маркази орқали илмий–техника ютуқларини қишлоқ хўжалик амалиётига жорий қилишни ташкил қилади;
- ишлаб чиқарилаётган озиқ-овқат маҳсулоти сифати, сақлаш, транспортировка шартлари, қўлланилаётган кимёвий ва ветеринария препаратлари устидан кучли экологик назорат ва назорат – лаборатория ишларини олиб боришни ташкил қилади.

Шунингдек, амалий характердаги ва тез самара берадиган, қишлоқ хўжалиги экинларининг янги навлари ва ҳайвонлар наслини янги турларини яратиш, қишлоқ хўжалик машина ва ускуналари, ўғитлар, пестицидларларнинг янги турларини ишлаб чиқиш каби тадқиқотларга саноат корпорациялари ҳам маблағ ажратишади. Охирги йилларда бу каби тадқиқотлар сирасига биотехнология ҳам киритилиб, хусусий секторнинг фанга инвестициялари миқдори давлатникидан икки бараварга ошиб кетди. Аграр фанга

корпорациялар молиясининг улуши 65% га етди. АҚШ қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг ўсиши ички ва ташқи бозор талабларига боғлиқдир. Миллий бозордаги шахсий истеъмол таркибининг ўзгариши, даромадлар даражаси ва демографик омиллар аграр сиёсатга катта таъсир кўрсатади. Ички бозорда озиқ – овқат маҳсулотларига бўлган таркибий талаб ўзгариши унчалик катта муаммо туғдирмайди, чунки давлат томонидан тартибга солинадиган аграр сиёсат деярли ўз олдидаги муаммоларни ҳал қилиб бўлган.

АҚШ аграр сиёсатида ташқи сиёсат асосий роллардан бирини ўйнайди. Мамлакат Уругвай роунди гуруҳига кирган мамлакатлар билан энг кўп ташқи алоқаларни амалга оширади. ГААТ(савдо ва бож тўловлари бўйича бош шартнома) доирасидаги келишувга кўра АҚШ бошқа шу роундга кирувчи мамлакатлар билан қуйидаги масалаларни келишиб олган ҳолда фаолият юритади:

- экспорт субсидияларини қисқартириш;
- қатнашчи-мамлакат миллий бозорларидаги ишлаб чиқарилаётган қишлоқ хўжалик маҳсулотларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш даражасини қисқартириш;
- аграр иқтисодиётда бозор муносабатларини кучайтириш;
- ҳалқаро савдони либераллаштириш ва қаттиқ фитосанитария регламентларини ўрнатиш.

Ҳозирги кунда жаҳон хўжалигидаги қийинчиликларга қарамай АҚШ ўзининг қишлоқ хўжалик маҳсулотларини йирик экспортчиси мақомини сақлаб қолиши мумкин, чунки мамлакатдаги ишлаб чиқариш харажатларининг бошқа мамлакатлар билан таққослаганда анча паст даражаси бундай имкониятни сақлаб қолиш учун етарлидир. Яқин келажакда товар экспорт қилиш таркиби ўзгаради – ғалла ва соя чиқариш барқарорлашиб, гўшт ва мевалар экспорти ошиши кутилаяпти. АҚШ қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ташқи савдосида асосий савдо ҳамкорлари бўлиб Япония, Канада ва Мексика ҳисобланади. 1980–йиллардан бошлаб, АҚШ қишлоқ хўжалигида инвестицияларнинг ресурслар ва технологияларни

такомиллаштиришга йўналтириш бошланди. 90 – йиллардан бошлаб асосий капитал ҳажмини қисқартириш сиёсати аграр тармоқ ривожланиши учун янги босқич бўлди. У асосий воситалар самарадорлигининг ошиши ишлаб чиқаришга анъанавий техникалар ўрнига электрон техниканинг қўлланиши, баҳонинг ошиб кетмаслигини таъминлаш (бу ҳам электрон техниканинг арзонга тушиши билан боғлиқ), моддий капитал элементларининг қисқартирилиши (тракторлар, машиналар, ишлаб чиқариш қурилишлари) ва биологик омилларнинг (қишлоқ хўжалик экинлари нави ва ҳайвонлар наслини яхшилаш) ишлаб чиқаришдаги ролни ошириш билан тавсифланади. Янги технологияларнинг ишлаб чиқаришга жорий қилиниши билан “инсон омили” га, тўғрироғи, унинг малакасига талаб ҳам ошади. Кейинги йилларда аграр тармоқда ишловчиларнинг сони қисқариб, малака даражаси оширилаётганлигига эътибор қаратиш мумкин. Бошқа ривожланган мамлакатлар сингари, АҚШда ҳам агросаноат мажмуини ривожлантириш кучли озиқ-овқат саноатини ривожлантириш билан чамбарчас боғланган. Мамлакатда бу саноат кучли ривожланган мажмуани ташкил этиб, ўзида 40 дан ортиқ тармоқни жамлаган 22000 та корхонадан таркиб топади. Тармоқда асосий ўринни 100 та йирик фирма тутиб, уларнинг 60 таси мамлакатнинг 500 та йирик корпорациялари қаторидан жой олган ва дунё бўйича уларнинг кўплаб филиаллари мавжуддир. Кейинги йилларда озиқ-овқат маҳсулотларининг сифати масаласи энг асосий муаммолар даражасига кўтарилгач, мамлакат аграр сиёсатида физиологик ва экологик хавфсизликни таъминлаш бош масала қилиб қўйилди. Экспертларнинг хулосаларига кўра инсон ҳаётига тиббиёт 8-9%, озиқовқатлар эса 40-50% таъсир кўрсатар экан. Шунинг учун ҳам озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабни қондириш зарурияти, тармоқни технологик ва функционал ривожлантиришни фан-техника ютуқлари асосига қуришни асосий ҳаракатга келтирувчи куч даражасига чиқаради.

Япония аграр сиёсатининг хусусиятлари

Аграр сиёсатларни таҳлил қилганда Япония аграр сиёсатининг ўзига хос жиҳатларини кўриш мумкин. Япония аграр сиёсатининг фақат унгагина хос бўлган хусусиятларидан бири шундаки, унда ҳеч қачон асосий масала сифатида экспорт масаласи қўйилмайди. Аграр тармоқ ривожланиши ватаракқиётига назар ташлайдиган бўлсак, Японияда бошқа тармоқлар сингари қишлоқ хўжалигида ҳам ҳамма вақт ресурслар танқислиги бош масала бўлиб келган. Шунинг учун ҳам Япония аграр сиёсати олдида ҳамма вақт мамлакат иқтисодий салоҳиятига самарадорлик нуқтаи назаридан эмас, балки мамлакат озиқ-овқат хавфсизлиги масаласини ҳал қилиш вазифаси бош масала сифатида қўйилган. Япония аграр тармоғи маҳсулотининг мамлакат ялпи миллий маҳсулот ишлаб чиқаришдаги салмоғи 2% дан камни ташкил қилади. Унинг таркиби асосан озиқ – овқат маҳсулотлари ва қайта ишлаш саноати маҳсулотларидан таркиб топган. Япония қайта ишлаш саноати ресурсларга бўлган ўз эҳтиёжини импорт орқали қондиради. Япония аграр сиёсатининг асосий вазифаси озиқ-овқат хавфсизлигини қондириш бўлсада мамлакат ҳеч қачон ўз истеъмолини ички бозор орқали қондира олмаган. 1934-1936 йилларда мамлакат халқи истеъмоли учун керак бўлган гуручининг 19% ини, ғалланинг 42% ини, соя ва маккажўхорининг 60% дан зиёдроғини, шакар хом-ашёсининг 96 % ини бевосита импорт орқали қондирган. Йиллар давомида озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабни қондиришнинг энг яхши кўрсаткичига 1960 йилда эришилган бўлиб, бу кўрсаткич 93% ни ташкил қилган, бундан кейинги йилларда эса йилма-йил пасайиб бораверган. 1965 йилда 88%, 1970 йилда 83%, 1975 йилда 79% ва ҳозирги кунда 65-70% истеъмол миллий ишлаб чиқариш ҳисобига қондирилади. Мамлакатда озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабни қондиришнинг даражасини бундай камайиши асосий сабаблари қуйидагилар бўлиб ҳисобланади:

- ишловчиларнинг паст самарали ва кўп меҳнат талаб қилувчи қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши билан шуғулланишни хоҳламай, ўзларини бошқа ишлаб чиқариш соҳаларида фаолият юритишга ўтиб кетишганликлари;

- давлат миқёсида юқори самара бераётган саноат, электроника ва шу каби ишлаб чиқаришни кўллаб-қувватлаш сиёсатлари натижасида бу корхоналарнинг кўпайиши ҳамда уларнинг корхона қурилиши эвазига қишлоқ хўжалик ерларининг камайиб кетиши ва янги ерлар очиш имкониятининг йўқлиги;

- аграр сиёсатнинг қиммат ишлаб чиқариш ўрнига арзон маҳсулотлар сотиб олишга қаратилганлиги;

- мамлакат аҳолисининг табиий кўпайиши ва бунинг натижасида истеъмол даражасининг ошиши.

Бундай ҳолатдан келиб чиққан ҳолда Япония ҳукумати аграр сиёсатнинг олдига ҳар қандай ҳолатда фақат мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини ҳал қилиш вазифасини қўяди. Шундан келиб чиқиб, Япония аграр сиёсатининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

1. Озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабни имкон қадар миллий ишлаб чиқариш ҳисобига қондириш.

2. Озиқ-овқат маҳсулотларини барқарор миқдорда ва сифатда етказиб бериш бўйича экспортёр мамлакатлар билан самарали келишувлар олиб бориш ва шартномалар тузиш.

3. Озиқ-овқат хавфсизлиги муаммосини ҳал қилиш ва хавфни имкон қадар камайтириш мақсадида махсус озиқ-овқат захираларини ташкил қилиш.

4. Келгусида самарали шартномалар тузиш ва ҳамкорлик олиб бориш имконияти мавжуд бўлган ривожланаётган мамлакатларнинг қишлоқ хўжалигини ривожлантиришга ёрдам қилиш.

Бу вазифаларнинг самарали амалга оширилиши натижасида Япония озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабларини тўла қондиришга эришди. Юқоридагилардан ҳам хулоса қилиш мумкинки, Япония аграр сиёсати хорижий ҳамкорлар билан иш олиб боришга қаратилган ва бунга мажбур ҳамдир. Япониянинг қишлоқ хўжалик маҳсулотлари бўйича асосий ҳамкорлари ривожланган мамлакатлардан АҚШ ва Канада, шунингдек, Лотин Америкаси ва Шарқий Осиё давлатлари ҳисобланади.

Япония аграр сиёсатида ҳам бошқа ривожланган мамлакатлар сингари давлатнинг роли катта ўрин тутаяди. Аграр тармоқ давлат томонидан тартибга солинади ва қўллаб-қувватлаб турилади. Ички ишлаб чиқаришни рағбатлантириш мақсадида қишлоқ хўжалик маҳсулотлари баҳосини рағбатлантириш давлат ёрдамларининг асосий қисмини ташкил қилади. Японияда барча ишлаб чиқарилаётган қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг 80 % ининг баҳоси давлат томонидан рағбатлантирилади, бу кўрсаткич ғалла ишлаб чиқаришда 90 % ни, гуруч ишлаб чиқаришда 50 % ни, сули ишлаб чиқаришда эса 60 % ни ташкил қилади. Қишлоқ хўжалигида фантехника ютуқларини қўллаш асосан экологик тоза маҳсулот ишлаб чиқаришга қаратилган.

Япония аграр сиёсатини ривожлантириш ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини такомиллаштириш, шу асосда мамлакат озиқ-овқат хавфсизлиги муаммосини мунтазам ҳал қилиб бориш мақсадида аграр сиёсатнинг олдида доимий равишда қуйидаги масалаларни ҳал қилиб бориш вазифаси қўйилади:

- жаҳон бозорида қишлоқ хўжалик маҳсулотларига бўлган талаб ва тақлифнинг ҳолатини ва истиқболини ўрганиб бориш;
- японча типда овқатланишни тарғибот қилиш;
- озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабни ички бозорда қондириш салоҳиятини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаш;
- мамлакат ичида озуқа учун дон ишлаб чиқаришни кўпайтиришга имкониятлар яратиш;
- озиқ-овқат маҳсулотларини самарали асосда импорт қилиш ва озиқ-овқат захираларини яратиш.

Европа Иттифоқи мамлакатлари аграр сиёсатининг хусусиятлари

Европа Иттифоқи ташкил қилинганидан кейин қишлоқ хўжалигини ягона асосда ривожлантириш сиёсати энг қийин амалга оширилган сиёсатлардан бири ҳисобланади. Умумий аграр сиёсат ўзининг пайдо бўлиш мақсадига кўра Европа Иттифоқига кирган дастлабки 6 та мамлакатнинг қишлоқ хўжалиги соҳасидаги иқтисодий манфаатларини ҳал қилиши лозим

эди. Умумий аграр сиёсат асосан Европа Иттифоқи мамлакатлари қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши интеграциясини ва умумий сиёсатини белгилаб бериш мақсадида ташкил қилинган. Европа Иттифоқи замонавий кўринишини шакллантирадиган интеграцион жараёнлар икки асосий йўналишда ривожланмоқда:

1. Экстенсив - Европа Иттифоқига янги аъзо мамлакатларини қўшиб олиш асосида интеграцияни кучайтириш;

2. Интенсив - ҳамкорликнинг анча оддий усулларидан мураккаброк шаклларга ўтиш орқали интеграцияни кучайтириш. Европа Иттифоқи интеграциялашуви жараёнининг бошқа интеграцион иттифоқлардан фарқли томонларини қуйидаги хусусиятлар ташкил қилади:

1. Босқичма-босқич ривожланиш: божхона иттифоқи орқали орқали эркин савдо зоналарини ташкил қилиш; ягона ички бозор; иқтисодий ва валюта иттифоқи.

2. Уникал миллатлараро институтларни ташкил қилиш; Европа кенгаши, ЕИ министрлар кенгаши, ЕИ қўмитаси, Европа парламенти, Европа суди.

3. Миллатлараро даражада молиявий, таркибий ва илмий-техникавий сиёсатни юритиш. Европа Иттифоқини ривожлантириш босқичлари асосан қуйидагилардан иборат:

Биринчи босқич (1957-1971 йй.) – «Божхона иттифоқи» сиёсатини юритиш орқали эркин савдо зоналарини яратиш, бунда Европа Иттифоқи рамкасида бож пошлиналари бекор қилинди, учинчи мамлакатлар учун 6 та Европа Иттифоқига аъзо мамлакатларнинг ташқи тарифи бир хил даражада белгиланди, 6 мамлакат худудида улар ўзаро савдо чекловлари ва бошқа нотариф тартибга солишлар йўқотилди.

Иккинчи босқич (1972-1978 йй.) – Европа Иттифоқи инқирози, бу ўз навбатида 1974-75 йилларда жаҳон иқтисодий инқирозидан келиб чиқди. Иқтисодий қийинчиликларнинг ўсиши интеграцион жараёнларни заифлаштирди, ЕИ мамлакатлар ўртасида киритиладиган молларга миқдорий чекловлар қайта пайдо бўлди, демпинг баҳоларини қўллаш кенгайди.

Учинчи босқич (1979-1985 йй.) – Европа валюта тизими яратилди, кучсиз валютага эга бўлган мамлакатлар, кучли валютали мамлакатлардан давлат ёрдами олдилар, ҳамда икки томонлама валюталарни кучайтиришга йўналтирилган қисқа муддатли кредитлар ва бошқа тадбирлардан кенг фойдаланилди.

Тўртинчи босқич (1986-1992 йй.) - 60 йиллардаги умумий бозордан фарқланувчи ягона Европа ички бозорининг пайдо бўлиши, бунда нафақат товарлар, балки хизматлар, капитал ва иш кучи ҳам эркин ҳаракатлана олди.

Бешинчи босқич (1993-2002 йй.) - ягона ички бозордан иқтисодий ва валюта иттифоқига ўтиш, бунда ягона европа валютаси - евро базасида ижтимоий-иқтисодий, пул-кредит ва молия сиёсатларини умумлаштириш мақсад қилинган. Европа Иттифоқи институционал таркибини шакллантирувчи институтлар такомил иқтисодий ривожланишни таъминлайди ва мамлакатлар ўртасидаги барча алоқаларни шароитга мослаштириш имкониятларини яратади. Бу таркибни шакллантирувчи институтларга асосан қуйидагилар киради:

1. Европа Кенгаши – Европа Иттифоқи сиёсий стратегиясини аниқловчи Европа Иттифоқининг олий сиёсий органи;

2. Министрлар Кенгаши - қарор қабул қилувчи бош институт ҳисобланади.

3. Европа Иттифоқи Комиссияси - миллатлараро ижроия институти, мавжуд қонунларни ҳаётга тадбиқ этишдан ташқари, Европа Иттифоқи қонунчилигини ташкил этади, Европа Иттифоқи молиясини бошқаради.

4. Европа Парламенти - Европа Иттифоқи комиссияси ишини назорат қилади, янги қонунларни ишлаб чиқиш ва қабул қилиш жараёнида иштирок этади, молиявий маблағларни сарфлаш, бюджетни қабул қилиш ва уни бажариш ишларини назорат қилади.

5. Европа Суди - Европа Иттифоқи ҳуқуқларини аъзо мамлакатларнинг миллий давлат ҳуқуқларидан устунлигини таъминлайди, Европа Иттифоқи жорий фаолияти амалиётидаги қарама-қаршиликларини тартибга солади.

Европа Иттифоқининг миллатлараро ва миллатлар даражасидан юқори барча фаолиятларини молиявий тартибга солиш асослари Европа Иттифоқи умумий бюджети ҳисобланади.

Европа Иттифоқи молиявий механизмига қуйидагилар киритилади:

- Қишлоқ хўжалигини йўналтириш ва кафолатлаш фонди – Европа Иттифоқи ягона аграр сиёсатини молиялаштириш манбаи;

- Европа ижтимоий фонди – сурункали ишсизлик қамраб олган турғун ҳудудларга ёрдам бериш дастурларини молиялаштириш манбаи;

- Европа ҳудудий ривожлантириш фонди - Иттифоқ турли ҳудудларини иқтисодий ривожлантириш даражасини тенглаштириш дастурларини молиялаштириш манбаси;

- Европа ривожлантириш фонди – интеграциянинг дастлабки босқичини ўтаётган мамлакатларга ёрдам кўрсатиш манбаси;

- Европа инвестиция банки – ўзоқ муддатли кредитлар ва кафолатлар ҳисобига корхоналарни модернизациялаш бўйича ҳудудий дастурларни молиялаштириш институти.

Европа Иттифоқи бюджетининг даромад қисми қуйидаги манбалардан шаклланади:

- Аъзо давлатлардаги қўшимча қиймат солиғининг 1,4 % миқдоридagi ажратмалар;

- Европа Иттифоқи ҳудудига учинчи мамлакатлардан импорт қилинадиган саноат товарларига ўрнатиладиган бож тўловлари;

- Импорт қилинадиган товарлардан олинадиган аграр компенсация йиғимлари;

- Миллий бюджетлардан ажратмалар.

- Бюджетнинг харажат қисмини қуйидагилар ташкил қилади:

- Европа Иттифоқи мамлакатларининг ягона аграр, ҳудудий, ижтимоий, илмий-техник ва саноат сиёсатларини юритиш;

- Ривожланаётган мамлакатларга ёрдам қилиш;

- Маъмурий харажатларни қошлаш.

Европа Иттифоқи давлатларининг 6 тадан 12 тагача бўлган даврда ягона аграр сиёсатининг қабул қилиши ва такомиллаштирилишини бир неча босқичларга бўлишимиз мумкин. Маълумки, ҳар бир қабул қилинаётган янгилик кейин қандай самара беришидан қатъий назар бир қатор қаршиликларга дуч келади. Ягона қишлоқ хўжалик сиёсати ҳам бирданига қабул қилинган жараён эмас ва уни тўла шаклланиш босқичларини мавжуд.

Ривожланаётган мамлакатларда аграр сиёсат ва ислохотларнинг хусусиятлари

Корея Республикасининг қишлоқ хўжалиги соҳасида сиёсати

Корея Республикаси қишлоқ хўжалигининг асосий вазифалари мамлакатдаги асосий озуқа воситаси бўлган гуручнинг ички таъминоти етарлилиги ҳамда шаҳарлар ва қишлоқларда уй хўжаликлари даромадлари тенглигини таъминлашдир. Ҳукумат мазкур мақсадларга ҳосилни кўпайтириш ва истеъмолни камайтиришга интилди. Етиштиришни кўпайтириш учун давлат ички ишлаб чиқарувчилар учун мақбул нархларни белгилаб, импорт қилинувчи товарлар учун юқори тўсиқлар киритди. Шоли, арпа, маккажўхори, соя ва тамакининг мамлакатда етиштирилиши субсидия қилинди. Импортга нисбатан баланд тўсиқлар шоли, арпа, сабзавот, мева етиштирувчи ва чорвадорларни ҳимоя қилишди. лекин буғдой, ем учун ғалла, мойли ўсимликлар, терилар ва пахта импортига нисбатан савдо тўсиқлари жорий этилмади.

Ҳосилнинг ўртача 26 фоизини баландроқ нархда харид қилиш орқали (1990–1997 йиллар- даги каби) давлат гуручнинг харид нархини мувофиқлаштиради. 2012 йилга келиб давлат хариди шоли ҳосилининг 14 фоизигача пасайди. Ишлаб чиқарувчиларни нархлар орқали қўллаб-қувватлаш ва импортни чеклаш ички бозорда жаҳон бозорига қараганда юқорирок нархлар шаклланишига олиб келди. Бу эса истеъмолни камайишини рағбатлантирди. Халқаро шартномаларга биноан 1980 йилларда импортга нисбатан чекловлар қадам бақадам бекор қилиниб, мамлакат бозорларини хорижий ишлаб чиқарувчиларга очиб берди. Импорт қилинган гуруч қайта

ишлаш учун мўлжалланган бўлиб, юқори сифатли маҳаллий гуруч бевосита истеъмол учун талабни қондириши лозим эди. 2001 йил 1 январдан бошлаб Корея барча қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари импортини эркинлаштирди ва гуручдан ташқари барча озиқ-овқатларга нисбатан тарифлар чегарасини белгилади. 1239 тоифадаги товарлар учун ўртача тариф 64,8 фоизни ташкил қиларди.

1994 йилда ҳукумат 50 млрд долларга тенг бўлган беш йиллик қишлоқ хўжалигини қайта тузиш дастурини бошлади. гуруч ишлаб чиқаришни кўллаб-қувватлаш стратегиясидан фарқли ўлароқ янги дастур ресурсларни қайта тақсимлаб, бошқа соҳалар, жумладан товар экинлар ҳамда қишлоқ жойларда инфратузилма ва маркетингни ривожлантириш- га қаратди.

Охириги йилларда Кореяда гуруч истеъмоли ишлаб чиқаришга қараганда тезроқ камайди. Ундан ташқари импорт қилинган гуруч ички бозорда маҳаллий гуруч билан рақобат қилади. гуруч кўплиги ва Жаҳон савдо ташкилоти талаблари туфайли ҳукумат гуручни сунъий баланд нархларда харид қилиш амалиётидан воз кечди. гуруч мамлакат захиралари учун бозор нархида сотиб олинади ва аҳолига ҳам чегирмасиз бозор нархида сотилади.

Ушбу шароитда фермерларни ҳимоялаш мақсадида давлат уларга қонунга кўра ҳар хил компенсация турларини таклиф қилади. Биринчидан, ҳар йили фермерлар ўз шоли далаларини эккани учун ҳар гектарига тахминан 600 доллар олишади. Иккинчи компенсация гуручнинг ички бозордаги нархи давлат белгилаган даражадан пастга тушса, улар ёрдам пули олишади. Бундай ҳолатда фермерлар нархнинг фарқини 85 фоизини олишади. Яна бир чора гуручнинг ҳаддан ташқари кўп етиштирилишини олдини олишга қаратилган. фермерлар кетма-кет уч йил давомида далани тижорат мақсадида экишмаган бўлса ҳар гектар учун 3000 доллар олишади.

Асосий таянч тушунчалар:

Ривожланган мамлакатлар аграр сиёсати, ривожланаётган мамлакатлар аграр сиёсати, экспортга субсидиялар, интервенция нархлари,

давлат дастурлари, мамлакатлар аграр иқтисодиётни тартибга солишдаги асосий вазифалари, давлатлар аграр сиёсат ривожланиш босқичлари.

Мавзу бўйича саволлар ва топшириқлар:

1. Ривожланган мамлакатлар аграр сиёсатини амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятлари, восита ва механизмлари нималардан иборат?
2. Ривожланган мамлакатлар аграр иқтисодиётини тартибга солишдаги асосий вазифаларига изоҳ беринг.
3. Ривожланаётган мамлакатлар аграр сиёсатини амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятлари, восита ва механизмлари нималардан иборат?
4. Ривожланаётган мамлакатлар аграр иқтисодиётини тартибга солишдаги асосий вазифаларига изоҳ беринг.
5. Аграр иқтисодиётни тартибга солишда бу мамлакатларда давлат дастурлари қандай роль ўйнади?